

Хмеленко Катерина Михайлівна
студентка I курсу юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Орлова О.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ГЕНЕЗИС БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Дослідження історії появи безоплатної правової допомоги як явища на території України є актуальним зараз, бо подальші перспективи функціонування безоплатної правової допомоги залежать від обраного державою вектору розвитку цієї професійної діяльності юриста, що включає й запит суспільства, на основі історичного підґрунтя. Це означає, що аналіз причин виникнення, мети і цілей безкоштовної юридичної допомоги в історичному контексті сприятиме більш чіткому формулюванню цілей і задач, тобто моделі безоплатної правової допомоги сьогодні.

Питання історії формування безоплатної правової допомоги на території України досліджували такі українські наукові діячі, як С.Гончаренко, А. Іванцова, А. Коршенко та інші.

Інститут безоплатної правової допомоги пройшов тривалий та складний шлях розвитку. На початкових етапах становлення правовий захист мав характер товариської допомоги. З появою писаного права став професійним заняттям. Перша згадка про правову допомогу знаходиться в Біблії, де сказано, що сильна й знаюча закон людина відстоює права вдов, сирот й малозабезпечених. [1] А про появу вже самої безоплатної правової допомоги відомо ще зі Стародавнього Риму. Там існував інститут патронату: патрон надавав допомогу в суді без винагороди. З часом ця діяльність стала професією, за здійснення якої бралася плата, часто надто висока. І реакція держави не забарилася: заборона отримувати таку винагороду встановлювалася законом Марка Цінція (204 р. до н.е.), що слід розглядати як захист тих, хто звертався по допомогу у веденні справ у суді. Втім, є й інше тлумачення цього закону – нібито не існувало абсолютної заборони отримувати гонорар, а дозволялося лише добровільне «дарування» грошей. Однак навіть така форма була припустимою виключно після закінчення судового процесу, що врешті призводило до вельми високих гонорарів. Майже через три століття після закону Цінція був зроблений новий крок до обмеження гонорарів: постанова Сенату зобов'язувала сторони складати присягу про те, що вони нікому нічого не давали, не обіцяли, не гарантували, але після закінчення судової справи дозволялося оплачувати роботу адвоката в обмеженому цією постановою розмірі. Саме у період становлення римського права зароджується інститут безоплатної правової допомоги. У свою чергу основи римського права стали базисом формування права у Київській Русі.

На території України безкоштовна юридична допомога почала з'являтися ще за часів Київської Русі. Так, у перших збірках писаних законів: «Руській Правді» 1019 р., Псковській і Новгородській судних грамотах зазначалося, що представниками обвинуваченого на суді можуть бути тільки його родичі, адже члени родини брали активну участь у житті підсудного, тобто були свідками його діяльності, й знають, на що він здатен. Проте така система захисту не була об'єктивною, тому з часом було прийняте рішення допускати до судового процесу лише двох уповноважених осіб, так званих «добрих людей». Вони були адвокатами, якщо розглядати їх обов'язки і повноваження у сучасному розумінні та надавали свої послуги безкоштовно. Так було до прийняття Литовських статутів, адже тоді у законодавство вже новоутвореної держави на українських землях - Великого князівства Литовського, було внесено корективи і законодавчо закріпилося, що особам, які не мали змогу себе захистити, призначався урядовий захисник. До категорії людей, що не могли себе захистити відносилися: вдови, сироти, бідні люди. [1]

Безоплатна правова допомога в сучасній Україні – це правова допомога, яка гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел. [3] Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. [2] Безоплатна правова допомога буває двох типів:

- *безоплатна первинна правова допомога (БППД)*: вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. БППД включає такі види правових послуг: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

- *безоплатна вторинна правова допомога (БВПД)*: вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. [3] БВПД включає: захист від обвинувачення; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на таку допомогу в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання документів процесуального характеру.

З часів існування Київської Русі, а тим більше Стародавнього Риму, безкоштовна юридична допомога як діяльність юриста стала включати в себе не лише безпосереднє представництво інтересів особи у суді, а ще й надання

консультацій з правових питань, складання скарг, заяв. Зараз Україна стала на шлях розбудови правової держави та створення власної моделі надання безоплатної правової допомоги. Така державна політика пов'язана із упровадженням європейських цінностей до правозахисної системи, а головний пріоритет – захист прав і свобод людей. Кроком вперед в цьому напрямку стало прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу». [4] У трактуванні самого закону простежуються зв'язки з історією. Важливо провести порівняльний аналіз надання безкоштовної правової допомоги у період зародження та зараз. Порівняння буде проводитися за такими критеріями: причини надання безоплатної правової допомоги (визначення причин її появи), суб'єкти отримання безоплатної правової допомоги (визначення її цілей),.

Причинами надання безоплатної правової допомоги є:

- Київська Русь: необхідність захисту у суді людей, які відносяться до певних категорій населення; [1]
- Україна: необхідність роз'яснення законів, написання юридичних документів, надання певної правової інформації (безоплатна первинна правова допомога), необхідність захисту у суді, здійснення представництва у державних установах людей, що відносяться до певних категорій населення (безоплатна вторинна правова допомога).

Отже, основна причина надання безоплатної правової допомоги залишилася тією самою – це захист людей, що відносяться до певних категорій населення у суді. Це і є причиною виникнення безкоштовної юридичної допомоги. У сучасному законодавстві люди, яким надається така допомога виступають суб'єктами отримання безоплатної правової допомоги. Проте, у законодавстві прописано, що кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. [5] Тому інститут безоплатної правової допомоги тепер надає послугу консультування осіб щодо їх прав і свобод, надає послугу роз'яснення правової інформації, а також написання різного роду юридичної документації.

Суб'єкти отримання безоплатної правової допомоги [5]

- Київська Русь: сироти, вдови, малозабезпечені люди. [1]
- Україна: безоплатну первинну правову допомогу мають право отримати усі особи, що знаходяться під юрисдикцією України. А право на безоплатну вторинну правову допомогу мають:

1) особи, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів (4014 грн) для непрацездатних осіб.

Фактично, мова йде про малозабезпечених людей, яким у Стародавньому Римі і Київській Русі безкоштовно надавали послуги захисту на суді. У сучасній Україні поняття «малозабезпечені люди» отримало

конкретне значення, але ціль безкоштовної юридичної допомоги і сьогодні - допомогти таким людям захищати свої права.

Отже, перша ціль: допомога малозабезпеченим захищати свої права.

2) діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту

Також, представники безоплатної правової допомоги покликані допомагати й дітям-сиротам, це сформувалося історично. Це друга ціль: допомагати дітям, що за певних причин позбавлені батьківського піклування. Але у зв'язку з початком російсько-української війни, багато населених пунктів у Донецькій та Луганській областях опинилися під обстрілами російської армії. Тоді постраждало багато сімей, в тому числі й діти, які залишилися без своїх будинків, що призвело до появи 3)внутрішньо переміщених осіб та громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», 4) а також були внесені поправки до закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Мова йде про людей, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів [6]

Це ті категорії осіб, які мають право на безоплатну правову допомогу ще з давніх часів або отримали його після певних історичних подій. Отже, доходжу висновку, що головна ціль безоплатної правової допомоги – надати допомогу людям, що певним чином опинилися у скрутному становищі, а також людям, що заслужили це своїми діями. Така система була створена для того, аби всі люди мали рівні права перед законом, навіть якщо в них немає можливості оплатити послуги адвокатів.

Досліджуючи історію появи безоплатної правової допомоги як явища на території України я провела порівняльний аналіз причин надання цієї допомоги у часи існування Київської Русі і зараз, а також цілей такої професійної діяльності юристів. За результатами аналізу стає зрозуміло, що держава Україна обрала вектор проєвропейського розвитку у сфері безкоштовної юридичної допомоги, тобто впровадження європейських цінностей щодо рівності усіх людей і захисту їх прав. Історія появи безоплатної правової допомоги зіграла велику роль у початку формуванні сучасної української моделі безоплатної правової допомоги, адже основні напрями діяльності залишилися ті ж самі, додалися лише нові, про забезпечення яких вказано у Конституції; мета безоплатної правової

допомоги – забезпечити захист певних категорій населення, залишилася тією ж самою. Це означає, що вектор розвитку цього інституту правової допомоги вже покладено, а держава має йти по обраному шляху й контролювати механізм надання юридичної допомоги. Без знання історії України неможливо створити її правове майбутнє. Саме тому ця тема була мною досліджена.

Бібліографічні посилання:

1. Богма А.В. Історичний аспект становлення та розвитку безкоштовної юридичної допомоги в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. серія Право, N 25, 2014
2. Коршенко А.В. Міжнародно-правові стандарти права особи на правову допомогу та їх співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2013.
3. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011, N 51, ст. 577.
4. Гончар Д. «Моделі правової допомоги». *Публічне право*. № 1(21), 2016.
5. Конституція України - Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». ст.56, 1996 р. <https://www.president.gov.ua>:
6. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 25 травня 2018 р. № 2443-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 45, ст.425.